

شورای عالی حوزه علمیه قم  
مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران  
مرکز تخصصی معصومیه ( س )  
شهرستان شهرکرد

## **موضوع تحقیق**

# **نگاهی به قصه ، اهداف و ویژگیهای آن در قرآن**

پژوهشگر  
مهری مجیدی

## چکیده

قرآن کریم به زبان عربی نازل گشته است. بر مسلمانان است که این کتاب عزیز را که به عنوان هادی و نجات بخش معرفی شده است ؛ بشناسند و با مفاهیم والای آن آگاه شوند و به آن عمل نمایند که سعادت دنیوی و اخروی در آن است .

در قرآن کریم از موضوعات مختلف بحث شده و باید بررسی شود که منظور و مفهوم و مفاد آیات آن چیست تا بتوان آن را واسطه تفسیر صحیح قرار داد ؛ که یکی از آنها موضوع قصه های قرآن می باشد و در این مورد شبهه ای وجود دارد که قصه های قرآن را اسطوره ای می داند . برای پاسخ به این شبهه ابتدا باید داستانهای قرآن مورد بررسی قرار گیرند و هدف از قصه در قرآن و ویژگیهای آن بررسی شود که در این تحقیق به یک سری مباحث مقدماتی از جمله : موقعیت و جایگاه قصه در قرآن ، هدف قرآن از پرداختن به سرگذشت پیشینیان ، شاخصهای کلی داستانهای قرآن ، تفاوت قصه های قرآن با قصه های دیگر و داستانهای بشری ، دقایق هنری در داستانهای قرآنی پرداخته شده است .

## واژگان کلیدی :

- ۱ - قصه : خبر ، حدیث ، حکایت ، داستان ( عمید ، ۱۳۶۶ ، ص ۱۵۸۱ )
- ۲ - اسرائیلیات : روایتها و اخباری که از بنی اسرائیل در اخبار اسلامی آورده اند و غالبا خرافی و بی اساس است. ( معین ، ۱۳۸۶ ، ص ۲۰۰ )
- ۳ - تمثیل : تشبیه چیزی به چیز دیگر ( دهخدا ، ۱۳۴۳ ، ج ۱۵ ، ص ۹۴۰ )
- ۴ - نماد : نماینده و ظاهر کننده ( دهخدا ، ۱۳۴۳ ، ج ۴۸ ، ص ۷۷۱ )

## فهرست مطالب

| عنوان                                                    | صفحه |
|----------------------------------------------------------|------|
| مقدمه.....                                               | ۱    |
| ۱ - محتوای قرآن چیست؟.....                               | ۲    |
| ۲ - تعاریف واژگان و اصطلاحات کلیدی.....                  | ۲    |
| ۲-۱ اسرائیلیات.....                                      | ۲    |
| ۲-۲ اسطوره.....                                          | ۳    |
| ۲-۳ قصه.....                                             | ۴    |
| ۳ - قصص قرآن و اخبار غیبی آن.....                        | ۶    |
| ۴ - داستان های خصوصی قرآن ، عبرت برای جمیع مردم است..... | ۷    |
| ۵ - تقسیم بندی قصه ها.....                               | ۷    |
| ۶ - موقعیت قصه در قرآن.....                              | ۸    |
| ۷ - ذکر داستانها و قصص قرآن چه فایده ای دارد؟.....       | ۸    |
| ۸ - هدف قرآن از پرداختن به سرگذشت پیشینیان.....          | ۹    |
| ۸-۱ تحریک انگیزه از طریق داستان.....                     | ۱۳   |
| ۸-۲ عبرت و هدایت.....                                    | ۱۳   |
| ۸-۳ توجه.....                                            | ۱۴   |
| ۸-۴ حصول ارزیابی و تفکر.....                             | ۱۴   |
| ۸-۵ تقویت رسول خدا ( صلی الله علیه و آله ) و مومنان..... | ۱۵   |
| ۸-۶ اثبات وحی و رسالت.....                               | ۱۵   |
| ۸-۷ بیان اعجاز غیبی قرآن.....                            | ۱۵   |
| ۸-۸ آشنایی با سنتهای حاکم بر تاریخ.....                  | ۱۶   |
| ۸-۹ همانندی شوه های دعوت و برخورد.....                   | ۱۷   |
| ۸-۱۰ اهداف دیگر تربیتی.....                              | ۱۷   |

|                                                                     |    |
|---------------------------------------------------------------------|----|
| ۱۸-۱۱ اهداف بعثت انبیاء.....                                        | ۱۸ |
| ۱۲-۸ پیروزی الهی و نهایی پیامبران.....                              | ۱۸ |
| ۱۳-۸ نشان دادن مصداقهای خارجی برای تبشیر و تحذیر انبیاء.....        | ۱۹ |
| ۱۴-۸ الطاف الهی نسبت به انبیاء.....                                 | ۲۰ |
| ۱۵-۸ دشمن بودن شیطان.....                                           | ۲۰ |
| ۱۶-۸ وحدت ادیان و عقیده همه پیامبران.....                           | ۲۰ |
| ۹ -شاخصهای کلی داستانهای قرآن.....                                  | ۲۱ |
| ۱-۹ تکرار در داستانهای قرآن کریم.....                               | ۲۲ |
| ۲-۹ بعد پیام دهندگی.....                                            | ۲۲ |
| ۳-۹ اختصاص قصص انبیاء در قرآن کریم به پیامبران منطقه خاورمیانه..... | ۲۳ |
| ۱-۳-۹ نکته: رسالت‌های الهی به منطقه خاورمیانه اختصاص ندارد.....     | ۲۴ |
| ۴-۹ واقیت داری و برخورداری از حقیقت.....                            | ۲۴ |
| ۵-۹ تاکید بر نقش ابراهیم و موسی علیهما السلام.....                  | ۲۵ |
| ۶-۹ رعایت اختصار.....                                               | ۲۶ |
| ۷-۹ مبتنی بودن بر قضایای خارجی.....                                 | ۲۶ |
| تفاوت قصه های قرآن با قصه های دیگر و داستانهای بشری.....            | ۲۷ |
| ۱۰-دقایق هنری در داستانهای قرآنی.....                               | ۲۷ |
| ۱-۱۰ ویژگیهای ظاهری داستانهای قرآن.....                             | ۲۷ |
| ۱-۱-۱۰ اجمال و گزینش در نقل حوادث.....                              | ۲۸ |
| ۲-۱-۱۰ پیاکندگی و تکرار در داستان.....                              | ۲۸ |
| ۳-۱-۱۰ تقطیع و برش در داستان.....                                   | ۲۹ |
| ۲-۱۰ تنوع روش نمایش در داستانهای قرآن.....                          | ۲۹ |
| ۳-۱۰ تصویر سازی در داستانهای قرآن.....                              | ۳۱ |
| ۴-۱۰ شیوه پرداخت اجزاء و عناصر داستان.....                          | ۳۲ |
| الف- تجلی قضا و قدر در قصه های قرآن.....                            | ۳۴ |

|                                               |    |
|-----------------------------------------------|----|
| ب- معجزات و امور خارق العاده.....             | ۳۵ |
| ۱۱. طرح یک سوال.....                          | ۳۶ |
| ۱۲. فلسفه بعد غیرمادی در داستانهای قرآنی..... | ۳۷ |
| نتیجه گیری.....                               | ۳۹ |
| فهرست منابع و مآخذ.....                       | ۴۰ |

قدرت و سلطنت خلع نشده و در عین حال، انسان هم نقش و مسئولیت خود را خواهد داشت .» طبق این بینش قهرمانان داستانهای قرآن، حتی کارهایی را که به ظاهر، خود، انجام داده اند، هرگز به حساب خود نگذاشته بلکه آن را فعل خدا و یا انجام آن را در سایه لطف پرور دگار می دانند. چنانکه حضرت یوسف (علیه السلام) با آنکه زندان را بر قبول هواهای نفسانی ترجیح داده است باز به خدا می گوید: «پروردگارا اگر مکر و حيله آنان را از من باز نداری به سمت آنان میل می کنم و از نادانان خواهم شد» «یوسف، ۳۳» و حضرت سلیمان نیز پس از آنکه تخت ملکه سبا را در پیش روی خود حاضر می بیند به جای آنکه مغرور شود و این کار را به خود نسبت دهد می گوید: «هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ» «نمل، ۴۰» یعنی این از فضل پروردگار من است تا بیازماید مرا که آیا شکر وی را بجا می آورم یا به او ناسپاسی می کنم. (معارف، ۱۳۸۳، ص ۲۷۴)

به این ترتیب در قصه های قرآن، آنگاه که قرآن به بررسی و تحلیل عوامل یک شکست یا پیروزی می نشیند، صرفاً عوامل مادی و انسانی را به حساب نمی آورد، بلکه نقش و اراده الهی را نیز در تحقق یک پیروزی یا شکست در نظر می گیرد. البته از نظر قرآن سلسله اسباب و مسببات و نیز قوانین و سنن ثابت الهی در نظام آفرینش امری واقعی بوده و مسائلی چون یاری خداوند و امدادهای غیبی او هرگز به معنای نفی نظام سببیت نمی باشد، بنا به نظر قرآن، علل مادی و عادی همگی در طول اراده الهی قرار دارد و در شرایطی که مصلحت خداوندی ایجاب کند، اراده الهی با حذف برخی از این علل به شکل مستقیم در جریانی وارد عمل می گردد و این همان زمانی است که اصطلاحاً معجزه ای رخ می دهد و برخلاف تمامی محاسبات بشری و صنعت امروزی ظاهر می شود.

ب) یأس و نومیدی دامن انسان را نمی گیرد. آیا انسان مجاز است حتی در اوج شکستها و ناکامی ها خود را مأیوس و از دست رفته بداند؟ در پاسخ باید گفت: از آنجا که در بینش قرآن، علل شکستها و ناکامیهای یک انسان یا جامعه صرفاً اموری مادی و ظاهری نمی باشد، انسان حق ندارد در هیچ شرایطی - حتی سخت ترین شرایط ممکن - احساس یأس و نومیدی کند. این مطلب به طور جدی از مطالعه داستانهای قرآنی به دست می آید و بررسی شخصیت های این قصه ها - خصوصاً شخصیت های مثبت - نشان می دهد که آنان حتی در اوج گرفتاریها و بلاها - که بعضاً فوق طاقت و تصور ماست - باز امید خود را به رحمت خداوند از دست نمی داده اند. سمبل انسان گرفتار و مصیبت کشیده در قرآن حضرت ایوب است اما او هرگز شخصیتی مأیوس و ناامید نیست و قرآن در بیان حالت روحی وی می فرماید: «وَإِيُّوبَ إِذْ دَنَا بِهِ الْمَوْتُ إِذْ يَدْعُوهُ رَبُّهُ بِأَعْيُنِهِمْ إِذْ يَسْتَجِيبُ لَدُنْهُمْ أَوْ يَنْتَظِرُ لَهُمْ تِلْكَ الْأَمْثَالَ» (سجده، ۲۱) «و ایوب را (در نظر بگیر) آنگاه که پروردگار خود را ندا داد که سختی و گرفتاری به من روی آورده و تو ارحم الراحمین هستی پس ما دعای وی را اجابت کردیم و از او رفع گرفتاری نمودیم و خانواده او و همانند آن را مجدداً به او بخشیدیم این فضل و رحمتی از جانب ما به وی بود و پند و یادواره ای برای همگان». و یعقوب نیز که خود سالیان دراز با رنج فراق یوسف دست به گریبان بوده و پس از آن به مصیبت دیگری چون فراق بنیامین دچار شده است

به فرزندان خود می گوید: «ای پسران من به راه افتید و از سرنوشت یوسف و برادرش تحقیق و جستجو کنید و هرگز از رحمت الهی مأیوس نشوید که جز کافران از رحمت خداوند مأیوس نخواهند شد.»

باید این نکته را اضافه کرد که در داستانهای قرآنی اگر قهرمان به لحاظ ظاهری شکست هم بخورد و نابود گردد باز شکست و نابودی خود را تقدیری از جانب خداوند دانسته، در مسیر نیل به ارزشهای الهی از آن استقبال می کند. به این ترتیب شخصیت داستان هرگز خود را تهی از حمایت الهی نمی بیند و در پیشبرد امور خود صرفاً بر عناصر و اسباب مادی تکیه نمی کند، ضمن آن که این بدان معنی هم نیست که وی نقش اسباب و علل عادی را در نظر نگرفته و در محاسبات خود آنها را به حساب نیاورد. ( معارف، ۱۳۸۳، ص ۲۷۵ )

## نتیجه گیری

داستانهای قرآن اسطوره نیستند و حکایت از واقعیت دارند. خداوند از بیان قصه ها اهدافی داشته است از جمله : اهداف تربیتی ، تسلی پیامبر و مومنان، توجه و ...

تکرار موجود در داستانهای قرآن نه تنها ملالت آور نیست بلکه با توجه به زمان و شرایط نزول بسیار مناسب می باشد.

داستانهای قرآن با داستانهای بشری قابل مقایسه نیست و بسته به شرایط و موقعیتی که داستان از آن برخوردار است ، داستان نقل گردیده است .

خداوند متعال با ذکر قصه های پیامبران و افراد نیکوکار ، نوعی جداسازی و ارزشگذاری را در جامعه به وجود آورده و با این روش ، نیکوکاران را برای همیشه در تاریخ ثبت نهوده است .

## فهرست منابع و مآخذ

### \*قرآن کریم

- ۱- ایازی ، سید محمد علی ، قرآن اثری جاویدان: چاپ اوّل ، کتاب مبین، رشت، ۱۳۸۱.
- ۲- جمعی از نویسندگان، یادنامه طبری: چاپ اوّل ، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، ۱۳۶۹.
- ۳- حریری ، محمد یوسف ، فرهنگ اصطلاحات قرآنی: چاپ دوم، هجرت ، قم ، ۱۳۸۴.
- ۴- حسینی تهرانی ، سید محمد حسین ، نور ملکوت قرآن: چاپ دوم ، انتشارات نور ملکوت قرآن ، مشهد، ۱۴۲۱ .
- ۵- حکیم ، سید محمد باقر و محمد علی لسانی فشارکی ، علوم قرآنی ( حکیم / لسانی) : چاپ اوّل، تبیان ، تهران، ۱۳۷۸ .
- ۶- دهخدا ، علی اکبر ، لغت نامه دهخدا: چاپ سیروس ، تهران ، ۱۳۴۳
- ۷- رادمنش ، سید محمد ، آشنایی با علوم قرآنی ( رادمنش): چاپ چهارم، علوم نوین / جامی ، تهران، ۱۳۷۴ .
- ۸- راغب اصفهانی، أبو القاسم حسین بن أحمد، مفردات الفاظ القرآن: به تحقیق صفوان عدنان داودی، چاپ دوم، انتشارات ذوی القربی، بیروت، ۱۴۲۳ق.
- ۹- رکنی یزدی محمد مهدی علوم قرآنی: چاپ اوّل ، آستان قدس، مشهد ، ۱۳۷۹ .
- ۱۰- سید بن قطب بن ابراهیم شاذلی ، فی ظلال القرآن: چاپ هفدهم، دارالشروق ، بیروت- قاهره ، ۱۴۱۲ ق.
- ۱۱- سید بن قطب بن ابراهیم شاذلی ، التصوير الفنی فی القرآن: نوبت چاپ بی نا ، دار الشروق ، بیروت، ۱۹۹۵ / ۱۴۱۵
- ۱۲- سید بن قطب بن ابراهیم شاذلی، آفرینش هنری در قرآن، بنیاد قرآن ، تهران ، ۱۳۶۷.

- ۱۳- طبرسی ، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن: با مقدمه محمد جواد بلاغی ، چاپ سوم انتشارات ناصر خسرو، تهران ، ۱۳۷۲
- ۱۴- عمید زنجانی، عباسعلی ، مبانی و روشهای تفسیر قرآن (زنجانی): چاپ سوم ، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، ۱۳۷۳.
- ۱۵- عمید ، حسن ، فرهنگ فارسی عمید : انتشارات امیرکبیر ، تهران ، ۱۳۶۶.
- ۱۶- مترجمان ، ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن : به تحقیق: رضا ستوده ، چاپ اول، انتشارات فراهانی ، تهران، ۱۳۶۰ .
- ۱۷- محدثی ، جواد ، هنر در قلمرو مکتب : دفتر تبلیغات اسلامی ، قم ، ۱۳۷۴ .
- ۱۸- معارف ، مجید ، مباحثی در تاریخ و علوم قرآنی : چاپ اول ، نبا، تهران، ۱۳۸۳.
- ۱۹- معین ، محمد ، فرهنگ فارسی معین : چاپ دوم ، انتشارات نامن ، ۱۳۸۶.
- ۲۰- مکارم شیرازی ، ناصر، تفسیر نمونه: چاپ اول ، دار الکتب الإسلامیة ، تهران ، ۱۳۷۴ .
- ۲۱- موسوی همدانی ، سید محمد باقر ، ترجمه تفسیر المیزان: چاپ پنجم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه قم، قم ، ۱۳۷۴ .
- ۲۲-نجاتی، محمد عثمان و عباس عرب ، قرآن و روان‌شناسی: چاپ پنجم، آستان قدس ، مشهد ، ۱۳۸۱.
- ۲۳- نفیسی، شادی ، عقلگرایی در تفاسیر قرن چهاردهم: چاپ اول ، دفتر تبلیغات اسلامی ، قم، ۱۳۷۹ .
- ۲۴- نقی پور فر ، ولی الله، پژوهشی پیرامون تدبیر در قرآن : چاپ چهارم ، اسوه ، تهران ، ۱۳۸۱.